

Результати педагогічного експерименту з формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі навчання

С. В. Ткаченко

Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса, Україна
Corresponding author. E-mail: svt1503@yahoo.com

Paper received 14.10.16; Accepted for publication 24.10.16.

Анотація. В статті презентовано сутність та результати педагогічного експерименту, спрямованого на формування етичної компетентності в майбутніх вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін в процесі навчання у педагогічному виші. Схарактеризовано сутність і структуру досліджуваної компетентності, визначено педагогічні умови її ефективного формування. Розкрито критеріальний апарат і методика діагностування етичної компетентності в майбутніх вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін.

Ключові слова: етична компетентність, вчитель суспільно-гуманітарних дисциплін, педагогічні умови.

Вступ. На сучасному етапі оптимізації шляхів розвитку України відбувається зміна сталих традицій, ментальних характеристик способу життя, стилю спілкування і взаємодії людей. Виникають нові соціальні норми, настанови. Сучасне суспільство потребує фахівців, які адекватно реагують на нові соціальні очікування, мобільні, здатні до творчого зростання і професійного самовдосконалення, постійного оновлення своїх особистісних ресурсів. Реалії сьогодення, яким притаманні нестабільність та суперечливість моральної атмосфери в суспільстві, вимагають пошуку та переоцінки шляхів і підходів до формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін з урахуванням політики нашої держави в галузі освіти та виховання. Саме етична компетентність, з одного боку, відображає відпрацьовану систему професійних норм і правил поведінки педагога, з іншого, – є психолого-педагогічним інструментом його впливу через особистісний поведінку на внутрішній світ учнів.

Стилий огляд публікацій за темою. Роль компетентнісного підходу в освіті визначено в роботах таких науковців, як В. І. Байденко, Н. Х. Насирова, О. В. Овчарук, А. В. Хуторський та ін. Досліджено такі аспекти компетентності, як: професійна (В. О. Адольф та ін.), педагогічна (В. П. Бездухов, Л. П. Большакова та ін.), психологічна (М. І. Лукьянова, Н. О. Яковлева та ін.), комунікативна (І. Д. Бех та ін.), життєва (І. Г. Єрмаков, Л. В. Сохань та ін.). Значну увагу дослідники (І. А. Зязюн, Л. М. Мітіна, А. К. Маркова, О. В. Симен-Северська, В. О. Сластьонін, Є. Н. Шیانов та ін.) приділяють вивченню педагогічної компетентності вчителя як сукупності якостей, що визначають ефективність його професійної діяльності. Етичний складовий професійної компетентності вчителя присвячено роботи В. А. Писаренко, І. Я. Писаренко, І. О. Синиці, В. М. Чернокозова, І. І. Чернокозова та ін.

Мета – розкрити сутність та презентувати результати педагогічного дослідження, спрямованого на формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі навчання.

Матеріали і методи. Започатковане дослідження передбачало теоретичне обґрунтування сутності і структури феномена «етична компетентність

майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін»; визначення критеріїв, показників та рівнів її сформованості; визначення та обґрунтування педагогічних умов формування досліджуваної компетентності; розробку, теоретичне обґрунтування й апробацію відповідної педагогічної моделі її формування.

Етичну компетентність майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін визначаємо як складову їхньої професійної компетентності, що передбачає організацію етичної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, спрямовану на формування етичної поведінки, моральних якостей учнів на основі свідомого засвоєння етичних знань та оволодіння етичними вміннями, дозволяє виконувати соціально-ціннісні функції, попереджувати й усувати прояви негативної поведінки в учнівському колективі.

Структуру досліджуваної компетентності утворили: потребнісно-ціннісний, змістовий та діяльнісний компоненти. Потребнісно-ціннісний компонент зумовлений тим, що етична компетентність може проявлятися тільки в органічній єдності з мотивами і цінностями людини, які впливають на регуляцію розумових і пізнавальних процесів, тісно пов'язаних з емоційно-вольовими механізмами психіки людини, регулюють її соціальну поведінку та професійну діяльність. Складовими потребнісно-ціннісний компонента було обрано: мотиваційну сферу, цінності, інтерес до професії, задоволеність своїм вибором, настанову на оволодіння обраною професією тощо. Змістовий компонент відбиває систему загально-педагогічних і фаховозначущих знань, необхідних для етично-адекватного вирішення ситуацій морального вибору. Складовими змістового компонента виступили: наявність знань про моральність, її значення у роботі вчителя; уявлень про морально-етичні аспекти професійної етики, її основні категорії і принципи, їхню сутність; знання про способи виконання педагогічної діяльності, а також знання морально-етичних норм професійної поведінки і вимог до особистісних якостей, що пред'являються до представника педагогічної професії. Діяльнісний компонент визначає поведінку студента, спрямовану на його самореалізацію як майбутнього вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін, вдосконалення особистісних якостей, сукупності вмінь і навичок виконувати певні функціональні обов'язки. Складовими діяльнісного компо-

нента було обрано професійно-гуманістичні вміння, вміння використовувати етичні знання у професійній діяльності; вміння та навички безконфліктно вирішувати проблемні педагогічні ситуації, а також вміння приймати відповідальні рішення.

Результати та їх обговорення. Анкетування, до якого були залучені 37 вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін м. Одеси та Одеської області, довело необхідність формування етичної компетентності в майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі їх навчання, пошуку відповідних педагогічних умов і дидактичних засобів щодо цього.

В аспекті започаткованого дослідження педагогічні умови розглядаємо як заходи, що спеціально створюються у навчально-виховному середовищі і забезпечують процес формування етичних знань, умінь, навичок, морально-етичних якостей майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін. Проведений аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволив систематизувати педагогічні умови, які справляють позитивний вплив на формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі навчання, а саме: забезпечення майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін знаннями про гуманістичні цінності; організація міжособистісної взаємодії учасників педагогічного процесу на засадах ціннісного ставлення до цілей, змісту і результатів педагогічної діяльності; практична реалізація етичних умінь та етичної поведінки майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін в умовах реальної педагогічної діяльності.

Визначені педагогічні умови формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін лягли в основу педагогічного експерименту, який був реалізований шляхом включення в процес професійної підготовки студентів спеціально розробленого спецкурсу – «Етична компетентність майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін та її формування».

Мета спецкурсу – формування в майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін основ педагогічної етики, розвиток гуманістичних цінностей, моральних особистісно-професійних якостей, умінь щодо здійснення індивідуальної педагогічної дії на етичних засадах.

Основними задачами спецкурсу визначено:

- розкриття соціальної та виховної значущості норм педагогічної етики у професійній діяльності вчителя;
- засвоєння майбутніми вчителями суспільно-гуманітарних дисциплін принципів, норм і правил професійно-педагогічної поведінки;
- формування в студентів моральних цінностей вчительської професії та відповідних якостей педагога;
- спонукання майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін до самоаналізу своїх вчинків;
- визначення типів помилок педагогічної поведінки, пов'язаних із порушенням норм педагогічної моралі;
- розкриття особливостей етичної поведінки вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін під час розв'язання складних педагогічних ситуацій;
- розробка алгоритму індивідуальної педагогічної

взаємодії між учителем суспільно-гуманітарних дисциплін й учнями.

Внаслідок опанування спецкурсу студенти набули:

- знань щодо механізмів формування і функціонування моралі на рівнях свідомості, діяльності, моральних відносин; змісту понять: добро і зло, моральна норма, свобода і відповідальність, честь і гідність, совість і обов'язок, щастя і насолода, страждання і співстраждання, альтруїзм, толерантність;

- вмінь застосовувати етичні знання на практиці, у повсякденному житті, діловому спілкуванні, побуті; поглиблювати знання учнів про людину та моральні взаємини в суспільстві, основні моральні норми та цінності українського суспільства та людства, правила етикету і культури поведінки; формувати в них позитивне ставлення і мотивацію до застосування моделей поведінки, зорієнтованих на моральні цінності українського суспільства та людства в цілому; збагачувати досвід моральних взаємин з однолітками, батьками, вчителями, знайомими й незнайомими людьми; стимулювати пізнавальний інтерес учнів до етичного знання, основ моральної культури тощо.

Зазначений спецкурс передбачав 2 кредити навчального часу (60 годин). В межах першого семестрового модулю було заплановано три змістових модулі: «Етична компетентність учителя суспільно-гуманітарних дисциплін» (4 год. лекційних занять, 4 год. практичних занять, 2 год. самостійної роботи), «Моральна свідомість як складова етичної компетентності вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін» (4 год. лекційних занять, 4 год. практичних занять, 2 год. самостійної роботи), «Основні категорії педагогічної етики» (4 год. лекційних занять, 4 год. практичних занять, 2 год. самостійної роботи). Другим семестровим модулем передбачено такі змістові модулі: «Моральна самосвідомість вчителя суспільно-гуманітарних дисциплін» (4 год. лекційних занять, 4 год. практичних занять, 2 год. самостійної роботи), «Моральні проблеми педагогічної діяльності» (4 год. лекційних занять, 4 год. практичних занять, 1 год. самостійної роботи), «Учитель суспільно-гуманітарних дисциплін як суб'єкт моральних відносин» (4 год. лекційних занять, 4 год. практичних занять, 1 год. самостійної роботи).

Для реалізації першої педагогічної умови, згідно з якою майбутні вчителі суспільно-гуманітарних дисциплін мали здобути знання про гуманістичні цінності, спецкурсом було передбачено 24 години лекційних занять. Реалізація другої педагогічної умови, що передбачала організацію міжособистісної взаємодії учасників педагогічного процесу на засадах ціннісного ставлення до цілей, змісту і результатів педагогічної діяльності, відбувалася в межах практичних занять з використанням ситуаційного навчання, ролевих та ділових ігор, дискусій. Впровадження третьої педагогічної умови, що передбачала практичну реалізацію етичних умінь та етичної поведінки майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін, відбувалося не тільки в ситуаціях аудиторного навчання, але й в ситуаціях реальної педагогічної діяльності під час проходження педагогічної практики в ЗОШ або дитячому оздоровчому таборі. Для реалізації зазначеної умови було обрано педагогічну

практику, адже саме така практика допомагала майбутнім учителям визначити особистісний сенс обраної професії, розкрити власний потенціал, сформувати індивідуальний стиль педагогічної діяльності та набути практичного досвіду. Педагогічна практика спонукала майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін до рефлексії і забезпечувала формування мотивації до оволодіння майбутньою професією в цілому та етичною компетентністю зокрема.

Зміст експериментально-дослідної роботи був представлений моделлю формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін шляхом вдосконалення змісту, форм і методів їхньої професійної підготовки у процесі навчання. Реалізація зазначеної мети передбачала виконання таких завдань: забезпечити усвідомленість студентами суспільної значущості обраної професії; розвинути в них ціннісне ставлення до педагогічної діяльності; сформувати етичні знання, етичні вміння, а також навички моральної поведінки; сформувати потребу в етичній самоактуалізації.

Для виявлення результатів експериментально-дослідної роботи було визначено відповідний апарат. Критеріями сформованості етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін у процесі навчання було обрано: мотиваційний, когнітивний, операційний. Так, мотиваційний критерій відповідав потребнісно-ціннісному компоненту в структурі етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін та дозволяв виявити наявність у студентів професійних цінностей, професійної спрямованості, потреби в самоактуалізації і професійній самореалізації як викладача суспільно-гуманітарних дисциплін, професійно-гуманістичні якості тощо. Когнітивний критерій, зумовлений наявністю етичних знань, відповідав змістовому компоненту досліджуваної компетентності. Операційний критерій відповідав її діяльнісному компоненту та передбачав наявність у студентів професійно-гуманістичних умінь; вмінь використовувати етичні знання у професійній діяльності; вмінь та навичок безконфліктно вирішувати проблемні педагогічні ситуації, а також вмінь приймати відповідальні рішення.

Для визначення рівнів сформованості етичної компетентності в майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін (високого, середнього та низького) було розроблено відповідну методику діагностування,

що складалася з апробованих методик: «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (Н. П. Фетіскіним та ін.), «Оцінка професійної спрямованості особистості вчителя», «Готовність до саморозвитку», «Професійно-гуманістичні якості» (О. М. Яцїй), «Професійно-гуманістичні вміння» (О. М. Яцїй), а також спеціально розробленого тесту успішності та ситуаційних завдань. Застосування математичного апарату дозволили виявити загальний рівень сформованості етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін за відомим рівнями сформованості окремих показників.

Результати діагностування за розробленою методикою засвідчили позитивні зрушення щодо формування етичної компетентності в студентів Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського» та Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, які вивчали спецкурс «Етична компетентність майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін та її формування», в межах якого були реалізовані зазначені педагогічні умови й апробовано модель формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін. Так, кількість майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін з високим рівнем етичної компетентності в експериментальних групах зросла з 15,69% до 87,75%; контрольних – з 18,27% до 22,12%. Кількість студентів експериментальних груп, що виявили середній рівень етичної компетентності, зменшилася з 70,59% до 10,29%, а в контрольних групах – з 66,83% до 64,9%. Кількість майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін з низьким рівнем етичної компетентності в експериментальних групах зменшилася з 13,72% до 1,96%, тоді як у контрольних групах – з 14,9% до 12,98%. Традиційна професійна підготовка майбутніх учителів суспільно гуманітарних дисциплін не дала таких позитивних результатів щодо формування етичної компетентності. Статистична обробка отриманих кількісних результатів оцінювання рівнів сформованості досліджуваної етичної компетентності засвідчила їх статистичну значущість.

Висновки. Результати педагогічного експерименту з формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін дозволили дійти висновку щодо ефективності запропонованих педагогічних умов її формування, дидактичної доцільності розробленого й апробованого спецкурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ткаченко С. В. Педагогічні умови формування етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін / С. В. Ткаченко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – 2015. – № 4 (51). – С. 175 – 178.
2. Ткаченко С. В. Рівневий аналіз етичної компетентності майбутніх учителів суспільно-гуманітарних дисциплін / С. В. Ткаченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2015. – Вип. 25 (35). – Серія 16: Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики. – С. 27 – 30.

REFERENCES

1. Tkachenko S. V. Pedagogical conditions of ethical competence formation in future teachers of social and humanitarian disciplines / S. V. Tkachenko // Scientific Journal of Nikolaev National University of V. Suchomlynsky. Pedagogical science. – 2015. – № 4 (51). – P. 175 – 178.
2. Tkachenko S. V. Level analysis of ethical competence formation in future teachers of social and humanitarian disciplines / S. V. Tkachenko // Scientific journal of National Pedagogical M. Dragomanov University. – 2015. – Vol. 25 (35). – Series 16: Teacher creative personality: problems of theory and practice. – P. 27 – 30.

Results of pedagogical experiment of ethical competence formation in future teachers of social and humanitarian disciplines at time of study

Tkachenko S. V.

Abstract. The article presents value and results of pedagogical experiment aimed at ethical competence formation in future teachers of social and humanitarian disciplines at time of study at pedagogical institution. It characterizes the value and structure of the studied competence, determines the pedagogical conditions of its effective formation. It describes the criteria structure and method of assessing of ethical competence in future teachers of social and humanitarian disciplines.

Keywords: *ethical competence, teacher of social and humanitarian disciplines, pedagogical conditions.*

Результаты педагогического эксперимента формирования этической компетентности будущих учителей общественно-гуманитарных дисциплин

С. В. Ткаченко

Аннотация. В статье представлены сущность и результаты педагогического эксперимента, направленного на формирование этической компетентности будущих учителей общественно-гуманитарных дисциплин в процессе обучения в педагогическом ВУЗе. Охарактеризованы сущность и структура исследуемой компетентности, обозначены педагогические условия её эффективного формирования. Раскрыты критериальный аппарат и методика диагностирования этической компетентности у будущих учителей общественно-гуманитарных дисциплин.

Ключевые слова: *этическая компетентность, учитель общественно-гуманитарных дисциплин, педагогические условия.*